

LOCALITATEA GILGAU — SCHIȚĂ MONOGRAFICĂ (I)*

1. AȘEZAREA GEOGRAFICĂ

Satul Gîlgău — centrul comunei cu același nume este așezat în Podișul Someșan pe valea râului Someș, la o distanță de 23 km de municipiul Dej (orașul cel mai apropiat) și la o distanță de 95 km de capitala județului Sălaj — municipiul Zalău. Este situat în partea estică a județului Sălaj, pe șoseaua națională Cluj-Napoca—Baia Mare din care se ramifică șoseaua Gîlgău—Țirgu Lăpuș, satul găsimu-se la 83 km de Cluj Napoca și la 67 km de Baia Mare. La nord-est se învecinează cu satul Poiana Blenchii, la nord cu satele Măgura și Frîncenii de Piatră, la vest cu satul Bîrsăul Mare, la sud cu satele Fodora și Dobrocina, iar la sud est cu satul Căpîlnea. În partea sudică a satului trece râul Someș. Paralel cu Someșul se întinde linia ferată Dej—Baia Mare. Satul se întinde de-alungul șoselelor Cluj Napoca—Baia Mare și Gîlgău—Țirgu Lăpuș.¹

2. DENUMIREA SATULUI

Localitatea e pomenită pentru prima dată în document în anul 1405 sub denumirea *VILLA OLACHALIS GALGÓ*, deși sătenii și vecinii lor i-au zis din totdeauna Gîlgău; în 1733 Galgó, în 1750 Gilgen, în 1850 Galgen, iar în 1854 Galgó.² Numele satului e de origine slavă — Glog — și înseamnă loc cu tufe, mărăcini și spini. Din totdeauna a fost un sat românesc „olah falu”.³

3. CÎTEVA ASPECTE GEOLOGICE, TOPONIMICE ȘI HIDRONIMICE

Străbătînd acesată regiune, râul Someș a creiat în decursul vremurilor mai multe terase. Prima terasă e tocmai Șesul Someșului, iar a doua terasă este actuala vatră a satului. A treia terasă o formează dealurile Dosu și Preluci. Pe întînderea acestor dealuri destul de masive sînt porțiuni cu denumiri aparte în funcție de înfățișarea lor sau în funcție de

* Lucrarea va avea următoarea structură: 1. Așezarea geografică; 2. Denumirea satului; 3. Cîteva aspecte privind structura geologică, toponimia și hidronimia satului; 4. Epoca veche; 5. epoca medievală; 6. epoca modernă; 7. epoca contemporană; 8. Activitatea economică în sat; 9. Instituțiile satului (administrative, culturale etc.); 10. Concluzii

¹ Vezi lucrarea *Localitățile județului Sălaj*, Zalău, 1971, p. 126—130.

² J. Kádár, *Szolnok-Doboka vármegye monográfiája*, Décs, 1900, III, p. 501—502.

³ *Ibidem*

numele proprietarului căruia i-au aparținut. Astfel sînt: Ponița, Fața, Virful vii, Dumbrăvița, Poduri, Citera Mare, Citera Mică, Lunca Poenii, Pogor, Părul Diacului, Ursoia, Ciurgău, Goron, Spălnieș, Piciorul Ploscarului, Frînturi, Fața lui Elec, Coada Vulpiei, Molosu, Pleș, Purcăreț, Colnice, Valea, Dosul Urânoii, Lăzuituri, Certej, Răchita primarului și Clej. De-a lungul văii care vine dinspre Poiana Blenchii și se varsă pe teritoriul Gîlgăului în Someș, găsim alte toponime; Șasa, Cîrligătura, Prundul, Prisaca și Trouaș, iar de-alungul Someșului întîlnim denumiri ca; Răchiți, Cobiltău, Ses, Bărc, Lupiște. Toate acestea vin în sprijinul argumentării denumirii satului. Satul este împărțit și el în adevărate cartiere; Centru, Trouaș, Gîlgăuș, Subortășa, Pe Deal, Spre Poiana.

Solul nu este prea rodnic. Doar Lunca Someșului prezintă mai mult interes pentru agricultură. Hărnicia și priceperea locuitorilor face ca și pe unele dealuri să se cultive cereale, dar mai cu seamă porumb și cartofi. Acest lucru explică în parte starea materială prosperă a sătenilor.

Mult teren este ocupat de pășuni și fînețe, ceea ce explică numărul mare de animale pe care le cresc locuitorii satului. În hotarul dinspre Bîrsăul Mare și Frîncenii de Piatră solul este bogat în piatră, mai cu seamă calcar, însă zăcămintele încă nu au ajuns să fie exploatate probabil ne reprezentînd importanță prea mare. Dealurile din jurul satului sînt bogate în păduri de stejar și fag mai cu seamă pe Colnice, Dosul Urânoaii, Clej, Lăzuituri, Fața lui Elec, Certej.

Rețeaua hidrografică este reprezentată de riul Someș cu văi confluente: Valea Poenii, Valea Strîmturii, Valea Măgurii și alte numeroase piraie a căror debit crește în timpul precipitațiilor. Recent, în 1989, s-au amenajat pe Valea Măgurii două microlacuri de acumulare, apa acestora fiind necesară Complexului Avicol din sat. Clima este cea caracteristică acestei părți de țară cu ierni nu prea aspre, cu veri potrivit de calde, cu toamne și primăveri destul de lungi și bogate în precipitații.

Calamitățile naturale sînt rare, amintim doar pe cea din 1970 cînd apele Someșului s-au revărsat peste o parte din sat. Tot în urma unor ploii abundente s-au produs multe alunecări de teren, dar fără ca să afecteze locuințele sătenilor.

4. EPOCA VECHĂ

Pînă în zilele noastre nu se știe dacă a existat vreo așezare preistorică pe vatra veche a satului sau pe cea existentă astăzi. Se cunoaște însă faptul că în jurul satului au existat turnuri de apărare aparținînd limesului roman. Ele se găsesc în partea de nord-est și nord-vest a satului și au făcut parte din sistemul de semnalizare și fortificare care a existat pe Valea Someșului pînă departe la Tihău. Arheologul Carol Torma în 1882 a făcut primele săpături arheologice și a ajuns la concluzia că aceste turnuri au făcut parte din sistemul de apărare a dacilor liberi și că pe malul drept al Someșului la Cîțcău (jud. Cluj) ar fi fost punctul terminus al ocupației romane. Aceste turnuri ar fi jucat un rol însemnat în

timpul războaielor din 118—168 și 170 e.n. a dacilor liberi împotriva romanilor.⁴

Cercetările ulterioare făcute în 1968 și conduse cu multă competență științifică au elucidat problema acestor turnuri.^{4a}

Primul turn, așezat pe locul numit Casa uriașilor, loc de care se leagă o frumoasă legendă, este așezat pe un vîrf de deal cu vizibilitate foarte bună chiar pe timp de ceață, înspre nord. Latura turnului este de 13 m. La suprafață se observă urmele zidurilor unde s-au găsit numeroase materiale arheologice; ceramică de tip romană și dacă, un mîner de os pentru pumnal, un denar roman din timpul lui Septimius Severus. Acest împărat se numără printre ultimii care au căutat să refacă organizarea apărării Daciei⁵. Tot aici s-au găsit un vîrf de lance, un medalion de os reprezentînd un cerb alergînd.

Al doilea turn aflat pe locul numit Hotroapele are baza de 13/6 m. Aici s-au descoperit un pumnal de fier în stare bună de tip roman, o fibulă de bronz romană, ceramică romană și un dinar de pe timpul aceluiaș împărat. Turnul are vizibilitate foarte bună în toate direcțiile exceptînd cea nordică. În urma săpăturilor arheologice, zidurile acestui turn spre deosebire de celelalte au apărut într-o stare mai bună, fiind din piatră, material de construcție existent din belșug în această regiune.

Al treilea turn are dimensiunea de 13/13 m a cărui ziduri sînt în stare bună, însă aici nu s-au făcut săpături sistematice. Are vizibilitate bună spre nord și vest.

Turnul de la hotarul de vest este iarăși un pătrat cu latura de 6 m, vizibilitate bună în toate direcțiile, avînd sarcina să facă legătură cu cel de la Toaca Glodului și cele de la Căpîlnea. S-au descoperit urme de ceramică. Cel de al doilea turn din vest are formă de potcoavă fiind probabil construit după distrugerea vechiului turn, nu se știe din ce motive, probabil cu ocazia unor lupte. Aceste ultime descoperiri arheologice arată, limpede că acest sistem de turnuri a făcut parte din sistemul de apărare al romanilor. S-ar putea ca la început aceste turnuri să fi aparținut dacilor iar apoi să ajungă sub stăpînire romană. După retragerea stăpînirii romane aceste turnuri au continuat să existe și au jucat un rol important în timpul năvălirii popoarelor migratoare și a luptei sau a prieteniei populației locale cu ele.

LIVIU SUCIU

DIE ORTSCHAFT GILGĂU. MONOGRAPHISCHE SKIZZE

(Zusammenfassung)

Die Ortschaft Gilgău — das Zentrum der Gemeinde mit demselben Namen — befindet sich in der Hochebene der Someș, im Thale des Someșflusses, 23 km von dem Municipium Dej weit entfernt (die nächste Stadt) und 95 km weit entfernt vom Zentrum des Kreises Sălaj (Municipium Zălau).

Sie befindet sich im östlichen Teil des Kreises, auf der Nationalstrasse Cluj-Napoca — Baia Mare (83 km Cluj-Napoca und 67 km Baia Mare entfernt).

⁴ Vezi I. Ferenczi, in *Acta MP*, XIV, 1990, p. 129 — 162

⁵ I. Marțian, *Urme din războaiele romanilor cu dacii*, Bistrița, 1920, p. 19 . . .

Das Dorf Gilgäu wurde zum ersten mal urkundlich im Jahre 1405 unter dem Name villa olachalis Galgó erwähnt, trotzdem die Dorfwohner und ihre Nachbarn es immer Gilgäu nannten. Der Name stammt aus dem slavonischen „glog“ was Platz mit Gebüsch, Kletten und Dornen bedeutet.

Im Gebiet des Dorfes Gilgäu befinden sich, aus der alten Epoche, 5 Wachttürme, wo nach den archäologischen Ausgrabungen, Spuren vom römischen Keramik, Münzen, Eisenwaffen usw gefunden wurden. Alle diese Entdeckungen beweisen dass diese Türme Teile des Limesystems der römischen Dakien wurden.